

Føroyingar høvdu nógv blýggj í sær

— vísa kanningar av gomlum beinagrindum í Kirkjubø og á Sandi

Í seinasta nummarinum av Mondli, ið er blað, sum Føroya Fornminnis-savn gevur út, eru fleiri áhugaverdar greinar. Ein teirra er um, hvussu nógv blýggj føroyingar í forðum høvdu í sær. Greinina hava Ole Vagn Nielsen, Philippe Grandjean og Pia Bennike skrivað, meðan Bárður Jákupsson hevur týtt

Føroyar hava í øldir havt týðandi handilssamband við Danmark og Noreg. A hesum fjarskotnu oyggjum má ávirkanin á umhvørvið av evnafrøðiligum tilfari hava verið litil. Mátningar nýliga av blýnnihaldinum í luftini hava vist, at blýdálkingin er sera litil (OECD 1977). Blýggj hevur ongantið verið vunnið upp úr jørðini í Føroyum, og blýggj hevði sera litlan handilsligan týðning í eina-handilstiðini. Tessvegna skuldi ein hildið, at blýáriníð á menniskjuni var litíð og einki.

Blýggj er eitt tungt metal við lágu bræðingarmarki og góðum alisfrøðiligum og evnafrøðiligum eginleikum. Siggja vit burtur frá ferrometalunum (ferro - jarn), er valla nakað metal, ið kann nýtast til so mangt endamá, sum blýggj, og tað hevur verið í nýtslu í mong túsund ár. Hesi seinastu árinu hevur verið nógv tosað um blýeitan frá bilgassi, blýnnihald í gamlari máling og leirgasing og arbeiðssjúkur, ið stava frá blýggi (WHO 1977). Lúnsk slog av varandi blýeitan kunnu hugsast at órógva blóðrenslis og nervaskipinana.

Av tí at blýfosfat uppløysist ikki væl, hópast blýggj upp í beinagrindini. Tí innihalda bein og tenn umleið 95% av tí blýggi, ið er í líkaminum (WHO 1977). Blýggj er kanska bundið í ávisum kálkkrystallum í beinvevnaðinum, og einhvørt útskiljing haðani má ganga sera seint.

Fornfrøðiligar kanningar av beinagrindum kunnu tí vísa, hvussu nógv blýggj er í jarðaðum líkamum frá gamlari tíð. Hesin arbeiðsháttur hevur verið nýttur nýliga í mongum londum, eitt nú Pollandi og Danmark (Jaworowski 1968 og Grandjean 1973). Kann-ingarnar hava vist, at fólk hava verið fyrri stórum

árinu av blýggi í gomlum døgum, serstakliga í 18. og 19. øld. Tað hevur borið til at finna fleiri orsakir til hetta stóra blýnnihald: vatnleiðingar úr blýggi, blýggj, ið varð latið út í vin og øl, blýggj í vakurleikasmyrslu, máling og heilivág, tinbúnyttur og leirgasingar við blýggi í. Líkandi blýkeldur mugu hava verið í Føroyum, hóast eingi dømi eru funnin.

Tilfar og manna-gongd

Vit hava kannað eitt rættiliga stórt tal av beinagrindum úr tveimum stöðum: Kirkjubøar og Sands kirkjum (talva 1).

Tær flestu av miðaldar-gravunum í Kirkjubø vóru upprunaliga uttan fyrri kirkjuna, men økið varð seinni tikið upp í kirkjuna, og gravirnir komu tá at vera undir gólvinum. Gravirnir úr 18. øld undir kirkjugólvinum hoyra til bóndurnar. Men ongur upplýsingar eru annars tókar, ið kunnu gera grein á gravunum í kirkjunni (Dahl 1977).

Kirkjubøur var í øldir Føroya mentanarligi og átrúnaðarligi miðdepil. Men Sands kirkja er ein vanlig bygdarkirkja. Miðaldar beinagreindir vóru funnar undir gólvinum í øðru kirkju av teimum til-samans seks, ið vóru bygdar á somu grund heima á Sandi. Fornfrøðiligar og mannfrøðiligar granskningar benda á, at kirkjan kann hava hoyrt til ein garð nærindis, og at tey, ið grivin eru í kirkjunni, vóru øll av somu ætt. (Krogh 1975, Andersen 1978). Gravirnir úr 18. øld undir kórnum í 5. kirkju kunnu hava hoyrt til prestar og ættfólk teirra.

Tær flestu beinagrindirnar vóru rættiliga væl varðveittar undir gólvinum í teimum báðum kirkjunum. Tær flestu av teimum eldru gravunum í

Kirkjubø vóru tó, sum nevnt, upprunaliga uttandura, men komu seinni at vera undir kirkjunni. Undir útgrevstrinum vóðu nakrir fáir gripir av blýggi funnin, t.d. lodd, signetir o.t., eingin í gravum kortini. Av tí at beinatilfarið var í rættiliga góðum standi, og vandin fyrri blýárin eftir deyðan er sera litil, hóskandi tilfarið til blýkannningar.

Arbeitt varð eftir teirri mannagongd, ið Grandjean o.a. lýsa (1979). Eftir hesum háttalag er fráviknið í miðal 10%, og at kalla alt blýggið verður afturfingdið.

Úrslitini verða, eftir hesi mannagongd, neyvari enn tey, ið áður eru almannakend (Grandjean 1973). Ein roynd av ryggjageisla varð kannað av hvørjari beinagrind, og sjálv rannsóknin gekk fyrri seg, sum Grandjean hevur greitt frá (1973). Tilvísingartilfar frá Dagsins Danmark varð fingdið til vega við lík-skurði á Retsmedicinsk Institut í Keypmannahavn. Tær nýggju royndirnar vóðu tiknar úr vangabeininum (Grandjean o.a. 1979), sum kann innihalda umleið 50% meira av blýggi enn ryggjageislin.

Úrslit

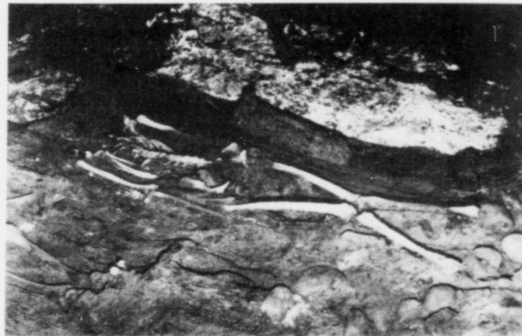
Úrslitið fyrri hvørja beinagrind er sett upp á talvu 1. Allar blýmongdir eru ávistar í ug/g (milliðnta-partar) av turrari vekt.

Blýggj hópar seg vanligu upp við aldrinum, og mannfólk hava mangan størri nøgd enn konufólk. Men í hesi rannsókn kundi ikki takast dagar í kyni ella aldri, uttan tá talan var um tey trý børnini, ið høvdu sera smáar nøgdir. Miðal blýnøgdin í vaksnum beinagrindum eru settar upp á talvu 2. Tað høga miðaltalið í teimum elstu beinagrindunum úr Kirkjubø stendst av, at tað eina dømið visti blýmongdina 240 ug/g. Í

aðrar mátar tykjast blýnøgdirnar á Sandi og í Kirkjubø at samtykkja. Í tilfarinum úr Kirkjubø úr 18. øld er munurin eyðsýndur á miðal blýnnihaldi í teimum beinagrindunum, ið lógu í kórnum, og teimum, ið lógu í skipinum.

Mest áhugavert var at finna munin millum blýnøgdirnar í hesum fornfrøðiliga royndum og í 22 royndum úr Keypmannahavn í dag. Tær seinnu royndirnar vóðu tiknar frá mannfólki og konufólki í tilsvarandi aldursbólum. Blýggið í ryggjageislunum varð ikki mált í hesum nýggju rannsóknum, men væntast mátti, at tað var heldur minni enn í vangabeininum. Sostatt er blýnnihaldið í teimum jarðfunnu beinagrindunum í miðal um 10 ferðir so stórt sum miðal nøgdnin í Danmark í dag.

Tann vanliga blýeitanin frá umhvørvinum økir um blýnnihaldið í mannalikaminum. Tær nátturligu blýnøgdirnar, ið upprunaliga vóru til staðar í Homo Sapiens, vóru munandi lægri. Grundað á jarðfrøðiligar og vistrfrøðiligar mátingar setti Patterson (1965) fram ta hugsan, at tann nátturliga blýmongdin í menniskjanum átti at verið um 1% av nøgdini í dag. Síðan tá hava jarðfunnin mannaein frá tíðarskeiðinum áðrenn menniskjuni fóru at nýta metal verið kannað (Grandjean o.a. 1979). Grundað á hesar mátingar kann ein rokna seg fram til, at eitt nátturligt blýnnihald í ryggjageislunum er um 0,1-0,2 ug/g. Samanlíknað við hetta tal innihalda fleiri fornfrøðiliga

Gravir úr 18. øld í kórnum í Kirkjubøar kirkju

dømi úr Føroyum meira enn 100 ferðir ov nógv blýggj.

Orsakirnar til, at føroyingar vóru fyrri so stórum blýárinu kenna vit ikki. Blýrør til vatnleiðingar vóðu ikki nýtt um hesar leiðir, men mógvandi fólk høvdu líkindi til at keypa tinvørur og glasaðar leivvørur. Ongar upplýsingar eru tókar um blýggi í máling, vakurleikasmyrslu, heilivág, vintilseting o.s.fr. í Føroyum.

Ein rannsókn, ið áður er gjørd av danskum manna-beinum frá 1711, visti eitt miðal blýnnihald, ið var 5 ferðir so stórt sum miðaltalið í dag (Grandjean 1973). Stórt innihald av blýggi úr miðeldi varð eisini funnið í hesi rannsókn og í einari, ið Jaworowski (1968) gjørdi. Føroyar eru fjarskotnar,

og ongur nátturlig orsakir eru til stórt blýárin, men innfluttar vørur hava ført til ómetaliga stórt blýárin í farnum øldum.

Ein eiturfrøðilig meting av hesum úrslitum er sera torfør at gera, av tí at blýggi í beinagrindini evnafrøðiliga verður hildið vera at kalla óvirksamt. Eitrandi áriníð kemur av tí blýggi, ið setir seg í heila, merg og blóð (WHO 1977), og torført er at meta um hesar nøgdir av tí tilfarinum, ið her er til taks. Men blýnnihaldið í viðkvømt líkamslutum má kortini hava verið stórt, kanska líka so stórt sum í beinagrindini. Tí kann ein gera sær sínar hugsanir, um varandi blýeitan og kanska bráðir sjúkutilburðir hava verið heldur vanlig fyrbrigdi í Føroyum í forðum.

Lesið um ítrótt í

sosialinum